

RİNAP ÇALIŞTAYI

25 Mayıs 2023/ İstanbul

CÜZ'İ İHTİYAR, SORUMLULUK (TEKLİF) VE İNSAN HÜRRİYETİ

Risale-i Nur Araştırma Platformu ilmi çalışmalarına devam ediyor. “Cüzî ihtiyar, sorumluluk (teklif) ve insan hürriyeti” başlığı altında Risale-i Nur Araştırma Platformu (RİNAP) tarafından online olarak düzenlenen çalıştay, Risale-i Nur Araştırma Platformu Yönetim Kurulu Üyelerinden Üsküdar Üniversitesi Tasavvuf Araştırmaları Enstitüsü ve Risale-i Nur Araştırmaları Platformu Başkanı Prof. Dr. Niyazi Beki'nin katılımlarıyla gerçekleştirildi.

Moderatörlüğünü Marmara Üniversitesi İnsan Ve Toplum Bilimleri Fakültesi, Türk Dili Ve Edebiyatı Bölümü öğretim üyelerinden Prof. Dr. Muhammet Gür'ün yaptığı çalıştay, yoğun bir katılımla gerçekleşti. Programın açılışında RİNAP'ın çalışmalarıyla ilgili bilgi veren Muhammet Gür, daha sonra sözü Prof. Dr. Niyazi Beki'ye bıraktı. Programa Üsküdar Üniversitesi İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi Felsefe Bölümü öğretim üyesi Prof. Dr. Alpaslan Açıkgeçen müzakereci olarak katılırken farklı üniversitelerden birçok akademisyen de konuşmalarıyla müzakerelere katkı sağladı.

Prof. Dr. Niyazi Beki, “Cüz-i İhtiyarî, Sorumluluk ve İnsan Hürriyeti” başlıklı sunumunda ana hatlarıyla cüz-i ihtiyarî, sorumluluk ve insan hürriyeti kavramları üzerinde durdu.

Konuşmasına küllî ve cüz'î iradenin anlamını açıklayarak başlayan Beki, külli iradenin Allah'ın meşietine bağlı olarak gerçekleşen ilahî iradenin bir unvanı olduğunu, cüz'î iradenin ise insanların kendi özgür iradelerine bağlı olarak yaptıkları bir seçim ve tercihin adı ifadesi olduğunu söyledi. İnsanların ırklarının ya da milliyetlerinin ya da canlıların yaşamlarının ne zaman sona ereceğinin belirlenmesinin Allah'a ait olmasının külli iradeye örnek teşkil ettiğini ifade eden Niyazi Beki, cüz-i ihtiyarîden maksadın ‘irade-i cüziye’ denilen özgür irade olduğunu söyledi. Cüz'î iradede insanın eli-kolu bağlı bir kukla olmadığını önemli bir husus olarak karşımıza çıktığının altını çizen Beki, konuşmasındaki ana başlığında yer alan sorumluluk ve insan hürriyeti kavramlarının önemine dikkat çekti.

Sorumluluğun insana ait olup onun mükellefiyet imtihanına tabi tutulup tutulmamasını belirleyen bir misyon olduğuna dikkat çeken Niyazi Beki, insan hürriyetinin insanın akıl ve iradesini dilediği şekilde kullanabilme kabiliyetine ve yetkisine sahip olması olduğunu söyledi.

Ayet ve hadislerde küllî ve cüz’i iradenin nasıl ele alındığını çeşitli örneklerle aktaran Prof. Dr. Niyazi Beki, “ Göklerde ne var ve yerde ne varsa hepsi Allah'ındır. İçinizden geçeni açığa vursanız da, gizleseniz de Allah onun hesabını sizden sorar. Sonra O, dilediğini bağışlar, dilediğine de azab eder. Allah'ın her şeye gücü yeter” (Bakara, 2/284). Ayetini izah ederken şunları ifade etti: “Göklerde ne var, yerde ne varsa hepsi Allah'ındır” mealindeki cümlede bütün kâinatın mülkiyetinin Allah’a ait olduğu ifade edilerek mevcut varlıkların hiç birinin Allah’ın küllî iradesinin dışında olmadığına dikkat çekilmiştir. Demek ki, ilahî küllî iradenin kapsama alanı dışında kalan hiçbir şey söz konusu değildir.

“İçinizden geçeni açığa vursanız da, gizleseniz de Allah onun hesabını sizden sorar” mealindeki cümlede ise, “açığa vurma ve gizleme” fiillerinin insana isnat edilmesiyle onun cüz’i iradesine vurgu yapılmıştır. Demek ki, insan tercih etme serbestisi olmayan bir robot, bir kukla değildir.”

Konunun Risale-i Nur’da nasıl ele alındığını da çeşitli örneklerle aktaran Niyazi Beki, cüz-i ihtiyari kader ilişkisinin kelam alimlerinde çokça tartışıldığını, Risale-i Nur’da bu konunun son derece mukni bir şekilde izah edildiğini ifade etti. Risale-i Nur’da konu ile ilgili sorulan “Eğer desen: “Kader ile cüz-i ihtiyari, nasıl tevfiik edilebilir?” sorusu bağlamında verilen cevapları Risale-i Nur metinlerinden örnekleriyle izah eden Beki, kader ve cüz-i ihtiyarî hususunda bilemediğimiz bir çok hikmetin mevcut olduğunu, “Adem-i ilmimiz, onun ademine delalet etmez” hakikatinden yola çıkarak bizim bilemeyeceğimiz hikmetler çerçevesinde kader ve cüz-i ihtiyarînin birbirlerini teyit ettiğini söyledi.

Konuşmasında “meşîet” kavramına da değinen Beki, Allah’ın iki çeşit meşîetinin (dilemesi) (meşîet-i teşriiye ve meşîet-i tekviniye) olduğunu söyledi.

Meşîet-i Teşriiyenin emir ve yasakları ihtiva eden hukuki düzenlemelerde küllî iradenin taraf olduğu yeri belirlemekten ibaret olduğunu ifade eden Beki şunları söyledi. “Adil bir imtihanın cereyan etmesi için herhangi bir zorlamanın söz konusu olmadığı bu tür irade ve meşîetin sahneye koyduğu konularda insanın cüz’i iradesi devrededir. Örneğin, “Eğer küfre saparsanız” mealindeki ifadeyle insanın özgür iradesine vurgu yapılmıştır. Ve Allah kullarının küfre girmelerine razı değildir” mealindeki ifadede ise Allah’ın meşîet-i teşriiyesine işaret edilmiştir. Bu ifadeyle Allah bu konuda taraf olduğu hususu seslendirmiş, fakat tekvini meşîetini devreye koymadığına işaret etmiştir. Zira burada Allah istemediği halde küfre giren

kulların varlığından söz edilmiştir. Bu husus ayetin ifadesiyle sabit olduğu gibi, her zaman küfre sapanların varlığı da bunun canlı örneğidir.”

Meşiet-i Tekviniyeyi icadî noktaların bulunduğu yaratma mahsulü olan işlerde devreye giren küllî irade olarak tanımlayan Beki, bu iradenin harekete geçmesi durumunda hiçbir güç tarafından engellenemeyeceğini vurguladı.

Prof. Dr. Niyazi Beki'nin sunumundan sonra müzakere için söz alan Prof. Dr. Alpaslan Açıkgenç felsefe ve İslam düşünce tarihinde konunun nasıl ele alındığını aktardı. Felsefede bu konunun gündeme geliş şeklinin bir insanın yaptıklarından sorumlu olup olmadığı hususundaki tartışmalar etrafında olduğunu söyleyen Açıkgenç, insanın yaptıklarından sorumlu olduğu noktasında bir görüşün hakim olduğunu ancak daha sonra modern bilimin ortaya çıkışıyla insanın asla hiçbir fiilinde asla hür olmadığı şeklinde bir görüşün dile getirildiğini belirtti. Bu görüşün Cebriye'nin materyalist görüşü olduğunu ifade eden Açıkgenç, o zaman “insan nasıl sorumlu olacak?” sorusu etrafında tartışmaların doğduğunu, devamında insanın sorumluluğu ile ilgili ahlaki, hukuki, toplumsal kuralların oluşturulduğundan hareketle bir çözüm üretildiğini dile getirdi.

İslam medeniyetinde de benzer tartışmaların olduğunu dile getiren Açıkgenç iki aşırı uçtan söz etti. “İnsan tam manasıyla hürdür, her yaptığını hür iradesiyle seçer ve yapar” şeklinde Kaderiyenin söylediği ve erken dönem Mutezile düşünürlerinin kabul ettiği “insan kendi fiilinin yaratıcıdır” şeklinde bir yaklaşımın insanın nasıl mesul olacağına dair sorulara tam bir açıklama getiremediğini söyledi. Diğer aşırı uçun Cebriye olduğunu aktaran Açıkgenç, bunların “Kaderde ne varsa ondan kurtulmak mümkün değildir, insanın hür iradesi söz konusu değildir” şeklinde bir görüşü savunduğunu söyledi. Bu iki uç görüşün ortasını, mutedil yaklaşımını ehli sünnetin temsil ettiğini belirten Açıkgenç, cüz-i ihtiyari konusunda ehli sünnetin benimsediği görüş nedeniyle meselenin büyük ölçüde yatıştığını söyledi.

Konuşmasında ‘irade’ kavramına da değinen Açıkgenç hürriyet konusunda da yanlış tanımlamaların olduğundan hareketle ‘Abdullah’ (Allah’ın kulu) olması itibarıyla insanın tam bir özgürlüğünden söz edilemeyeceğini, İslam’da hürriyetle kastedilenin hukuki, siyasi manada olduğunu söyledi. İnsana seçme özgürlüğünün verildiğini belirten Açıkgenç, bunun bir fiil olmadığını, fillerin yaratıcısının Allah olduğunu, insanın sadece seçebilme özgürlüğüne sahip olduğunu insanın biyolojik yapısından ve işleyişin örneklerle dile getirdi.

Açıkgenç, biz bir fiil gerçekleştirdiğimizde mesuliyeti üstlenebilmemiz için sanki o fiili kendi yapmış gibi bir şuurun kendisine verildiğini, bunun büyük bir rahmet olduğunu, “Ben yaptım, öyleyse sorumluyum” şuurunun da bundan dolayı geliştiğini ifade etti.

Son bölümde ise soru cevap kısmında farklı sorular eşliğinde yapılan, farklı üniversitelerden katılan akademisyenlerin katkılarıyla müzakerelerle program sona erdi.

Niyazi Beki /25 Mayıs 2023 Çalıştay

KONU: Cüz-i İhtiyarî. Sorumluluk ve İnsan Hürriyeti

Külli ve Cüz’i İradenin Anlamı:

Külli irade ve cüzi irade mefhumları, İslam Literatüründe önemli bir yere sahip olan iki kavramdır. Külli irade, Allah’ın meşietine bağlı olarak gerçekleşen ilahî iradenin bir unvanıdır. Cüzi irade ise insanların kendi özgür iradelerine bağlı olarak yaptıkları bir seçim, bir tercihin adıdır. Külli iradeye şu örnekler verilebilir: Yeni doğan bir bebeğin herhangi bir cinsiyete bağlı olarak doğma olayı, Allah’ın külli iradesinin bir tezahürü olarak gerçekleşir. İnsanların ırklarını ya da milliyetlerini Allah belirler. Canlıların yaşamlarının ne zaman sona ereceğini de Allah belirler. Hayatın her safhasını düzenleyip tayin eden kader programını Allah belirler. Bu bahsedilenler külli iradeye örnek olarak verilebilir.

Cüzi iradeye örnek olarak şunları söyleyebiliriz: Kendi mesleğini insan belirler, hangi dine inanacağını insan belirler, çalışıp çalışmayacağını insan belirler, hangi bölümde eğitim göreceğini insan belirler.

(انما تعرف الاشياء باضادها)= Varlıklar ancak zıtlarıyla bilinir/tanınır) düsturu gereğince, başlıkta kullandığımız “Cüz-i İhtiyarî, Sorumluluk ve İnsan Hürriyeti” ihtiva eden üç kelimeyi ve zıtlarını kısaca tahlil etmekte fayda mülhaza ediyoruz

Cüz-i İhtiyarîden maksat irade-i cüziye denilen özgür iradedir. İnsana ait olan irade-i Cüz’iyenin mukabilinde Allah’a ait olan irade-i külliye vardır. Burada küllî iradenin varlığı, Allah’ın –adalet çizgisini aşmayan-mutlak hâkimiyetini gösterdiği gibi, Cüz’i irade de insanın eli-kolu bağlı bir kukla olmadığını altını çizmektedir.

Sorumluluk ise, insana ait olup onun mükellefiyet imtihanına tabi tutulup tutulmamasını belirleyen bir misyondur. Bu da soruların anlaşılmasını sağlayan iletişimin alıcı-verici istasyonlarını parazit yapmaktan koruyan ve imtihana giren öğrencinde bulunması gereken akıl ve ergenlik unsurlardır.

İnsan Hürriyeti kavramı ise, onun akıl ve iradesini dilediği şekilde kullanabilme kabiliyetine ve yetkisine sahip olmasıdır.

Ayet ve Hadislerde küllî ve Cüz’i iradenin örnekleri:

Bu iki mefhumun telif edildiğini gösteren ayetler:

لِلَّهِ مَا فِي السَّمَاوَاتِ وَمَا فِي الْأَرْضِ وَإِنْ تُبَدُّوا مَا فِي أَنْفُسِكُمْ أَوْ تُخْفُوهُ يُحَاسِبِكُمْ بِهِ اللَّهُ فَيَغْفِرُ لِمَنْ يَشَاءُ وَيُعَذِّبُ مَنْ يَشَاءُ
وَاللَّهُ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ (284)

“ Göklerde ne var ve yerde ne varsa hepsi Allah'ındır. İçinizden geçeni açığa vursanız da, gizleseniz de Allah onun hesabını sizden sorar. Sonra O, dilediğini bağışlar, dilediğine de azab eder. Allah'ın her şeye gücü yeter “(Bakara, 2/284).

İZAH: “Göklerde ne var, yerde ne varsa hepsi Allah'ındır” mealindeki cümlede bütün kâinatın mülkiyetinin Allah'a ait olduğu ifade edilerek mevcut varlıkların hiç birinin Allah'ın küllî iradesinin dışında olmadığına dikkat çekilmiştir. Demek ki, ilahî küllî iradenin kapsama alanı dışında kalan hiçbir şey söz konusu değildir.

“İçinizden geçeni açığa vursanız da, gizleseniz de Allah onun hesabını sizden sorar” mealindeki cümlede ise, “açığa vurma ve gizleme” fiillerinin insana isnat edilmesiyle onun cüz’i iradesine vurgu yapılmıştır. Demek ki, insan tercih etme serbestisi olmayan bir robot, bir kukla değildir.

وَإِذْ تَأَذَّنَ رَبُّكُمْ لَئِنْ شَكَرْتُمْ لَأَزِيدَنَّكُمْ وَلَئِنْ كَفَرْتُمْ إِنَّ عَذَابِي لَشَدِيدٌ (7) وَقَالَ مُوسَى إِنَّ تَكْفُرُوا أَنْتُمْ وَمَنْ فِي الْأَرْضِ جَمِيعًا
فَإِنَّ اللَّهَ لَغَنِيٌّ حَمِيدٌ (8)

“Hani rabbiniz, ‘Eğer şükrederseniz size (nimetlerimi) daha da artıracam, fakat nankörlük ederseniz hiç şüphesiz azabım pek şiddetlidir!’ diye bildirmişti. Yine (benzer bir tavır sergileyen) Mûsâ da, “Siz ve bütün yeryüzündekiler nankörlük etseniz dahi

bilmelisiniz ki Allah hiç kimseye muhtaç değildir, her türlü övgüye lâyıktır” demişti.” (İbrahim, 14/7-8).

İZAH: Mealleri verilen bu ayetlerde de, “Allah’a kulluk edip şükretme fiili ile isyan edip nankörlük etme” fiilinin insanlara isnat edilmesiyle insandaki cüz’i iradeye işaret edilmiştir. İlk ayetin fezlekesinde “inkârcı nankörlerin şiddetli azapla tehdit edilmesi” ise, Allah’ın karşı konulmaz külli iradesine dikkat çekilmiştir.

İkinci ayette de “küfre girme, küfrü tercih etme” fiili insanlara isnat edilerek onların hür ve özgür iradelerine işaret edilmiştir. Ayetin fezlekesindeki “Allah’ın kimseye muhtaç olmadığına ve bütün işlerinde övgüye lâyık olduğuna” vurgu yapılmak suretiyle O’nun her şeyi kuşatan külli iradesine dikkat çekilmiştir.

أَفَرَأَيْتُمْ مَا تَحْرُثُونَ (63) أَأَنْتُمْ تَزْرَعُونَهُ أَمْ نَحْنُ الزَّارِعُونَ (64)

“Ektiğiniz tohumu düşündünüz mü? Onu siz mi bitiriyorsunuz yoksa biz miyiz bitiren?”(Vakıa, 56/63-64) mealindeki ayetlerde tohumu toprağa ekme fiilini insana isnat edilerek onun özgür cüz’i iradesine vurgu yapıldığı gibi, onu (faydalı bir ürün olarak) bitirme fiilini ise Allah’a isnat etmek suretiyle O’nun karşı konulmaz külli iradesine ve sonsuz kudretine işaret edilmiştir. Görüldüğü üzere, söz konusu ayetlerde hiçbir şekilde tahakküme yer verilmeden- iktidarları nispetinde- ilahî irade ile beşeri iradenin- arası telif edilmiş ve adaletin adliyesinde tescil edilmiştir.

Risale-i Nurda Bu Konunun İzahı:

Eğer desen: “Kader ile cüz-i ihtiyari, nasıl tevfik edilebilir?”

Elcevab: Yedi vecihle...

Birincisi: Elbette kâinatın intizam ve mizan lisanıyla hikmet

ve adaletine şahadet ettiği bir Âdil-i Hakîm, insan için medar-

ı sevab ve ikab olacak, mahiyeti meçhul bir cüz’-i ihtiyarî

vermiştir. O Âdil-i Hakîm'in pek çok hikmetini bilmediğimiz gibi, şu cüz'-i ihtiyarînin kaderle nasıl tevfik edildiğini bilmediğimiz, olmamasına delalet etmez." (Sözler, 466)

"İkincisi: Bizzarure herkes kendisinde bir ihtiyar hisseder.

O ihtiyarın vücudunu vicdanen bilir. Mevcudatın mahiyetini bilmek ayrıdır, vücudunu bilmek ayrıdır. Çok şeyler var; vücudu bizce bedihî olduğu halde, mahiyeti bizce meçhul... İşte şu cüz'-i ihtiyarî, öyleler sırasına girebilir. Her şey, malûmatımıza münhasır değildir. Adem-i ilmimiz, onun ademine delalet etmez"
(Sözler, 466)

"Üçüncüsü: Cüz-i ihtiyarî, kadere münafî değil. Belki kader, ihtiyarı te'yid eder. Çünkü kader, ilm-i İlahînin bir nev'idir. İlm-i İlahî, ihtiyarımıza taalluk etmiş. Öyle ise, ihtiyarı teyid ediyor, ibtal etmiyor." (Sözler, 466)

"Dördüncüsü: Kader, ilim nev'indedir. İlim, malûma tâbidir. Yani nasıl olacak, öyle taalluk ediyor. Yoksa malûm, ilme tâbi değil. Yani ilim desâtiri; malûmu, haricî vücud noktasında idare etmek için esas değil. Çünkü malûmun zâtı ve vücud-u haricîsi, iradeye bakar ve kudrete istinad eder. Hem ezel; mazi silsilesinin bir ucu değil ki, eşyanın vücudunda esas tutulup ona göre bir mecburiyet tasavvur edilsin. Belki ezel; mazi ve

hal ve istikbali birden tutar, yüksekten bakar bir âyine-misaldir.

Öyle ise, daire-i mümkinat içinde uzanıp giden zamanın

mazi tarafında bir uç tahayyül edip, ona ezel deyip, o ezel ilmine,

eşyanın tertib ile girmesini ve kendisini onun haricinde tevehhüm

etmesi, ona göre muhakeme etmek hakikat değildir(Sözler, 466-467)

“Beşincisi: Kader, sebeble müsebbebe bir taalluku var. Yani,

şu müsebbeb, şu sebeble vukua gelecek. Öyle ise denilmesin

ki: “Madem filan adamın ölmesi, filan vakitte mukadderdir.

Cüz’-i ihtiyarıyla tüfek atan adamın ne kabahati var, atmasaydı

yine ölecekti?”

Sual: Niçin denilmesin?

Elcevab: Çünkü kader, onun ölmesini onun tüfeğiyle tayin

etmiştir. Eğer onun tüfek atmamasını farzetsen, o vakit kaderin

adem-i taallukunu farzediyorsun. O vakit ölmesini ne ile

hükmedeceksin? Ya Cebrî gibi sebebe ayrı, müsebbebe ayrı

birer kader tasavvur etsen veyahut Mu’tezile gibi kaderi inkâr

etsen, Ehl-i Sünnet ve Cemaati bırakıp fırka-i dâlleye girersin.

Öyle ise, biz ehl-i hak deriz ki: “Tüfek atmasaydı, ölmesi bizce

meçhul.” Cebrî der: “Atmasaydı yine ölecekti.” Mu’tezile der:

“Atmasaydı ölmeyecekti.” (Sözler, 467).

Altıncısı: (Haşiye): Cüz’-i ihtiyarînin üss-ül esası olan meyelan,

Matüridîce bir emr-i itibarîdir, abde verilebilir. Fakat Eş'arî, ona mevcut nazarıyla baktığı için abde vermemiş. Fakat o meyelandaki tasarruf, Eş'ariyece bir emr-i itibarîdir.....

Eğer desen: Tercih bilâ müreccih muhaldir. Halbuki o emr-i itibarî dediğimiz kesb-i insanî; bazan yapmak ve bazan yapmamak; eğer mûcib bir müreccih bulunmazsa tercih bilâ müreccih lazım gelir.

Elcevab: Tereccuh bilâ müreccih muhaldir. Yani: Müreccihsiz, sebbsiz rüchaniyet muhaldir. Yoksa tercih bilâ müreccih caizdir ve vaki'dir. İrade bir sıfattır; onun şe'ni, böyle bir işi görmektir.

Eğer desen: Madem katli halkeden Hak'tır. Niçin bana katil denilir?

Elcevab: Çünkü ilm-i sarf kaidesince ism-i fâil, bir emr-i nisbî olan masdardan müştaktır. Yoksa bir emr-i sabit olan hasil-ı bi'l-masdardan inşikak etmez. Masdar kesbimizdir, katil unvanını da biz alırız. Hasil-ı bi'l-masdar, Hakk'ın mahlûkudur.

Mes'uliyeti işmam eden birşey, hasil-ı bi'l-masdardan müştak kılınmaz" (Sözler, 467-468).

"Yedincisi: İrade-i cüz'iyeye-i insaniye ve cüz'-i ihtiyariyesi çendan zaîftir, bir emr-i itibarîdir, fakat Cenab-ı Hak ve Hakîm-i

Mutlak, o zaîf cüz'î iradeyi, irade-i külliyesinin taallukuna bir şart-ı âdi yapmıştır. Yani ma'nen der: “Ey abdim! İhtiyarınla hangi yolu istersen, seni o yolda götürürüm. Öyle ise mes'uliyet sana aittir!” Teşbihte hata olmasın, sen bir iktidarsız çocuğu omuzuna alsan, onu muhayyer bırakıp “Nereyi istersen seni oraya götüreceğim” desen, o çocuk yüksek bir dağı istedi, götürdün. Çocuk üşüdü yahut düştü. Elbette “Sen istedin” diyerek itab edip üstünde bir tokat vuracaksın. İşte Cenab-ı Hak, Ahkem-ül Hâkimîn, nihayet za'fta olan abdin iradesini bir şart-ı âdi yapıp, irade-i külliyesi ona nazar eder....”(Sözler, 468).

Sarih Ve Zımnî İrade

Kur'an'ın üslubunda sarih olarak ifade edilen cüz'i ve külli iradenin yanında zımnî olarak ifade edilen iradeler de söz konusudur. Mukteza-yı hale mutabakat ve delalet-i tazammüniyeye mütabaat etmek üzere külli ve cüz'i iradelerden biri sarih diğeri ise zımnî olarak ifade edilmiştir.

Birkaç misal vermek gerekirse, şu ayetleri zikredebiliriz:

وَقُلِ الْحَقُّ مِنْ رَبِّكُمْ فَمَنْ شَاءَ فَلْيُؤْمِنْ وَمَنْ شَاءَ فَلْيُكْفُرْ (الكهف:29)

“De ki: Hak olan Rabbinizden gelendir. Artık dileyen iman etsin, dileyen de inkâr etsin”

” وَمَا تَشَاءُونَ إِلَّا أَنْ يَشَاءَ اللَّهُ رَبُّ الْعَالَمِينَ (التكوير: 29)

“Rabbu’l-alemin olan Allah dilemedikçe siz dileyemezsiniz”

إِنَّكَ لَا تَهْدِي مَنْ أَحْبَبْتَ وَلَكِنَّ اللَّهَ يَهْدِي مَنْ يَشَاءُ وَهُوَ أَعْلَمُ بِالْمُهْتَدِينَ (القصص: 56)

“(Resulüm! Şu bir gerçektir ki, sen sevdiğini hidayete erdirmezsin, Lakin Allah dilediğini hidayete erdirir. O kimin hidayete layık olduğunu en iyi bilendir”

وَكَذَلِكَ أَوْحَيْنَا إِلَيْكَ رُوحًا مِنْ أَمْرِنَا مَا كُنْتَ تَدْرِي مَا الْكِتَابُ وَلَا الْإِيمَانُ وَلَكِنْ جَعَلْنَاهُ نُورًا نَهْدِي بِهِ مَنْ نَشَاءُ مِنْ عِبَادِنَا وَإِنَّكَ لَتَهْدِي إِلَى صِرَاطٍ مُسْتَقِيمٍ (الشوري: 52)

“(Resulüm!) Şüphesiz sen (insanları) dosdoğru yola hidayet edersin”

إِنْ تَكْفُرُوا فَإِنَّ اللَّهَ غَنِيٌّ عَنْكُمْ وَلَا يَرْضَى لِعِبَادِهِ الْكُفْرَ (الزمر: 7)

“Eğer küfre saparsanız, şunu iyi bilin ki Allah sizden müstağnidir. Ve kullarının küfre girmelerine de razı değildir”

MEŞİETİN ÇEŞİTLERİ:

Allah’ın iki çeşit meşieti/dilemesi vardır. Biri meşiet-i teşriiye, biri de meşiet-i tekviniyedir.

Meşiet-i Teşriiye, emir ve yasakları ihtiva eden hukuki düzenlemelerde külli iradenin taraf olduğu yeri belirlemekten ibarettir. Adil bir imtihanın cereyan etmesi için herhangi bir zorlamann söz konusu olmadığı bu tür irade ve meşietin sahneye koyduğu konularda insanın cüz’i iradesi devrededir. Örneğin, “Eğer küfre saparsanız” mealindeki ifadeyle insanın özgür iradesine vurgu yapılmıştır. “Ve Allah kullarının küfre girmelerine razı değildir” mealindeki ifadede ise Allah’ın meşiet-i teşriiyesine

işaret edilmiştir. Bu ifadeyle Allah bu konuda taraf olduğu hususu seslendirmiş, fakat tekvini meşietini devreye koymadığına işaret etmiştir. Zira burada Allah istemediği halde küfre giren kulların varlığından söz edilmiştir. Bu husus ayetin ifadesiyle sabit olduğu gibi, her zaman küfre sapanların varlığı da bunun canlı örneğidir.

Meşiet-i Tekviniye ise, içinde icadî noktaların bulunduğu yaratma mahsulü olan işlerde devreye giren küllî iradedir. Bu iradenin harekete geçmesi durumunda hiçbir güç tarafından engellenemez.

Meşiet-i Tekviniye, ilahî her arzuyu yerine getiren, karşı konulmaz bir kuvvete sahip, icbar vasfına malik olan bir küllî irade çeşididir.

İşte Kur'an'da Allah'ın azameti, ilim ve kudretinin iktiza ettiği bir makamda yalnız bu tekvini meşietin tezahürü olan mücbir küllî iradeye vurgu yapılmaktadır. Buna mukabil, insanın sorumluluk boyutunu, mesuliyetinin büyüklüğü nazara verildiği yerlerde teşrii meşietin tezahürü olan cüz'î iradenin özgürlüğüne işaret edilmiştir.

Makam Münasebetiyle Farklı iki Meşiet:

إِنْ هُوَ إِلَّا ذِكْرٌ لِلْعَالَمِينَ (27) لِمَنْ شَاءَ مِنْكُمْ أَنْ يَسْتَقِيمَ (28)

Meşiet-i Teşriiye

“Bu Kur'an alemlere bir öğütten başkası değildir.(Bu öğüt) Sizden istikamet üzere olmak isteyen kimseler içindir”(Tekvir, 81/27-28).

Bu makamda imtihanda olan, bütün gücüyle özgür iradesini çalıştıran insanın sorumluluğunun boyutu nazara verilmiştir. Kur'an'ın vermek istediği mesajların tesirli olabilmesi için insanın özgür iradesinin devrede olmasının gerekliliğine vurgu yapılmıştır. Ancak arkadan gelen ayette ise, küllî iradenin varlığına da işaret edilmiştir. Bu makamda insanın özgür iradesine yapılan vurgu, küllî iradenin teşrii iradesine/meşiet-i teşriyesine işaret emktedir.

Meşiet-i Tekviniye

Yukarıda zikredildiği üzere, Allah'ın şeriki olmayan mülkünü, ortağı olmayan saltanatını, yardımcısı olmayan hâkimiyetini nazara verme makamında şöyle buyurmuştur:

وَمَا تَشَاءُونَ إِلَّا أَنْ يَشَاءَ اللَّهُ رَبُّ الْعَالَمِينَ

“Rabbu'l-alemin olan Allah dilemedikçe siz dileyemezsiniz”(Tekvir, 81/29).

Burada tekvini meşiete açıkça vurgu yapılırken, zımnî olarak da teşriî meşiete işaret edilmiştir. Bunun anlamı şudur: Kul kendi iradesini nasıl kullanırsa kullansın, bu iradenin sınırı icadî noktaların olduğu yaratma sahasına kadardır. İnsanın özgür iradesi yaratılmış bir mahluk olduğuna göre, onu ve yaptıklarını yaratan bir küllî iradenin olması şarttır.

وَاللَّهُ خَلَقَكُمْ وَمَا تَعْمَلُونَ “ Sizi de yaptıklarınızı da Allah yarattı.”(Saffat, 37/96) mealindeki ayette bu gerçeğin altı çizilmiştir.

Hepinize sevgi, saygı ve selamlarımı yolluyorum, sizi Allah'a emanet ediyorum.